

Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΩΣ ΑΠΟΔΕΚΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ. ΜΕΡΙΚΕΣ ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ.

Δήμητρα Μακρυνιώτη, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πατρών

Στόχος αυτού του άρθρου είναι να εξετάσει κριτικά τις βασικές και κοινά αποδεκτές υποθέσεις που διαπερνούν τον τρόπο με τον οποίο ένα ευρύ φάσμα κοινωνικής πολιτικής αντιλαμβάνεται την παιδική ηλικία και την ευημερία της. Η μελέτη και ανάλυση αυτών των υποθέσεων οδηγεί στη διαπίστωση ότι η κοινωνική πολιτική παρά τις αναμφισβήτητα ανθρωπιστικές της προθέσεις συντελεί με λανθάνοντες μηχανισμούς αφενός στη διατήρηση και ενίσχυση του εξαρτημένου και περιθωριακού στάτους, που οι σύγχρονες κοινωνίες αποδίδουν στην παιδική ηλικία και αφετέρου στην έμμεση προσέγγισή της μέσω των θεσμών που την αφορούν και ιδιαίτερα το θεσμό της οικογένειας. Εδώ η έμμεση προσέγγιση παίρνει ουσιαστικά τη μορφή της ταύπισης της παιδικής ηλικίας με το θεσμό της οικογένειας. Οι επιπτώσεις αυτής της ταύπισης αποκτούν ξεχωριστό ενδιαφέρον, αν εξεταστούν σε συνάρτηση με την προώθηση και επικράτηση ορισμένων νεοφιλελεύθερων θέσεων.

Σύμφωνα με αυτές εξαιρείται ο θεσμός της οικογένειας και υπερτονίζεται η ικανότητά του να αντιλαμβάνεται εγκαίρως και να καλύπτει αμέσως τις ανάγκες των μελών του. Η θέση αυτή αποκτά την πραγματική της διάσταση αν εξεταστεί σε συνάρτηση με την προώθηση επιχειρημάτων που υποστηρίζουν τη συρρίκνωση των δραστηριοτήτων του Κράτους Πρόνοιας και τη σταδιακή ανάληψή τους από τον ιδιωτικό τομέα.

Κάτω από αυτό το πρίσμα και σε ό,τι αφορά την παιδική ηλικία και την ευημερία της διαφαίνονται κοινωνικές συνθήκες ικανές να ενισχύσουν την ταύπισή της με το θεσμό της οικογένειας και την κοινωνικά εξαρτημένη της θέση.

Παράλληλα όμως η υιοθέτηση από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 20 Νοεμβρίου του 1989 της Συνθήκης για τα Δικαιώματα του Παιδιού αποτελεί την αφετηρία για την αναθεώρηση της κοινωνικής θέσης της παιδικής ηλικίας το δικαίωμα της αυτονομίας και της συμμετοχής των παιδιών σε αποφάσεις που τα αφορούν καθώς και ένα ευρύτερο πνεύμα που αποσκοπεί στην εναρμόνιση της προστασίας με την αυτονομία, γίνονται οι βασικοί άξονες για την προσέγγιση της παιδικής ηλικίας.

Σύμφωνα με όσα προηγήθηκαν το άρθρο αυτό χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται οι κοινά αποδεκτοί υποθέσεις-άξονες πάνω στους οποίους συγκροτείται η έννοια παιδική ηλικία και περιγράφονται οι μηχανισμοί μέσω των οποίων καθαρά βιολογικά γεγονότα μετατρέπονται σε κοινωνικές αρχές.

Στο δεύτερο μέρος εξετάζεται η διάχυση αυτών των αντιλήψεων στη συγκρότηση της κοινωνικής πολιτικής για την παιδική ηλικία και αναπτύσσεται μια προβληματική σχετικά με τις ενδεχόμενες συνέπειες που μια κοινωνική πολιτική στηριγμένη σ' αυτές τις υποθέσεις μπορεί να έχει για την παιδική ηλικία και την ευημερία της.

Ι.Μαζί με την κοινωνική τάξη και το φύλο, η ηλικία υπαγορεύει και στηρίζει πρότυπα κοινωνικής ανισότητας. Η αναφορά στην ηλικία δηλώνει τη μετάβαση του ατόμου από τη μια βιολογική φάση στην επόμενη, έμμεσα περιγράφει τη μορφή και το περιεχόμενο των διαπροσωπικών σχέσεων και πληροφορεί για την ξεχωριστή θέση που άτομα διαφορετικής ηλικίας

καταλαμβάνουν στην κοινωνική δομή¹. Οι τρέχουσες αντιλήψεις και οι απαντήσεις της κοινωνίας στη μεταβλητή ηλικία επηρεάζονται από την έννοια της βιολογικής εξέλιξης και ανάπτυξης.

Κάτω από αυτό το πρίσμα, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η παιδική ηλικία προβάλλει ως κατεξοχήν βιολογικό στάδιο, ως φυσιολογική περίοδος δεδομένη και αναμενόμενη αλλά μεταβατική που χαρακτηρίζεται από την πορεία προς την ωριμότητα². Είναι ακριβώς η προσδοκία, αν όχι η βεβαιότητα, της μελλοντικής ωριμότητας που προσδιορίζει την παιδική ηλικία σαν ένα προπαρασκευαστικό στάδιο το νεαρό άτομο προετοιμάζεται για την ένταξή του στην κοινωνία των ενηλίκων³.

Η θεώρηση της παιδικής ηλικίας ως βιολογικής περιόδου τροφοδοτεί ένα φάσμα αρνητικών αξιολογικών κρίσεων: ανωριμότητα, απειρία, αδυναμία να διακρίνει το καλό από το κακό κ.ο.κ. Τα γνωρίσματα αυτά δικαιολογούν τον αποκλεισμό της παιδικής ηλικίας από τη δημόσια, οικονομική και κοινωνική ζωή και το ασυμβίβαστο ανάμεσα στην ιδιότητα παιδί και στην ιδιότητα πολίτη -με την έννοια του τακτικού και ενεργού μέλους μιας κοινωνίας⁴.

Επιπλέον, αυτές οι αρνητικές αξιολογήσεις αφενός συνθέτουν το κατεξοχήν χαρακτηριστικό γνώρισμα της παιδικής ηλικίας, όπως αυτό αποδίδεται με τον όρο ευάλωτο, και αφετέρου υπαγορεύουν και την ενδεδειγμένη απάντηση της κοινωνίας προς αυτήν, απάντηση που διατυπώνεται με την έννοια της προστασίας. Η προστασία, κάτω από αυτό το πρίσμα, προσφέρει τη βάση για την παρέμβαση των ενηλίκων και ενός φάσματος θεσμών με επίκεντρο την παιδική ηλικία προκειμένου να διασφαλιστεί η μετατροπή της προστασίας από απλή διάθεση ή στάση της κοινωνίας σε παιδαγωγική πρακτική, με την ευρεία έννοια του όρου. Διευκρινίζεται σ' αυτό το σημείο ότι δεν αμφισβητείται η ανάγκη προστασίας των παιδιών. Υιοθετείται, όμως, μια κριτική στάση ως προς τις συναισθηματικές προεκτάσεις, που αποδίδονται στο ευάλωτο, με αποτέλεσμα η προστασία, ως οργανωμένη απάντηση των ενηλίκων, να μετατρέπεται συχνά σε άλλοθι μιας ολόκληρης κοινωνίας, προκειμένου να δικαιολογήσει τον κοινωνικό αποκλεισμό και την περιορισμένη, αν όχι, ανύπαρκτη αυτονομία της παιδικής ηλικίας. Έτσι, το υπάρχον νομικό πλαίσιο, ο κοινωνικοποιητικός ρόλος της οικογένειας, του σχολείου και άλλων θεσμών, και το σύνολο της κοινωνικής πολιτικής, που απευθύνεται στην παιδική ηλικία, όχι μόνον στηρίζονται στις βασικές αρχές του ευάλωτου και της προστασίας, αλλά τις νομιμοποιούν και τις ενισχύουν.

Στο χώρο των κοινωνικών επιστημών και των επιστημών του ανθρώπου οι αντιλήψεις αυτές τεκμηριώνονται κυρίως με θεωρίες της κοινωνικοποίησης του ατόμου και με θεωρίες της κοινωνικής μάθησης. Τα θεωρητικά αυτά σχήματα προσφέρονται για να καταγράψουν και να ερμηνεύσουν την πορεία προς την ωριμότητα και στη συνέχεια να αξιολογήσουν το φυσιολογικό αυτής της πορείας έτσι ώστε να διασφαλίζεται η έγκαιρη διαπίστωση παρέκκλισης⁵.

Αν και η ανάπτυξη μιας προβληματικής πάνω στις επιπτώσεις που η κυριαρχία αυτών των θεωρητικών προσεγγίσεων έχει στην κοινωνιολογική μελέτη της παιδικής ηλικίας δεν εμπίπτει στους αρχικούς στόχους αυτού του άρθρου, είναι σκόπιμο να τεθούν απλώς και μόνον τα εξής ζητήματα:

1. Jenks, 1982, εισαγωγή.
2. Alanen, 1988, Jenks, 1982, Qvortrup, 1989.
3. Jenks, 1989, 93-102.
4. Franklin, 1986, εισαγωγή.
5. Qvortrup, 1987, 3-37.

α. Με τα εν λόγω θεωρητικά σχήματα η παιδική ηλικία προσεγγίζεται έμμεσα μέσω των θεσμών κοινωνικοποίησης ως αντικείμενο μελέτης προσδιορίζεται η ικανότητα του παιδιού να υιοθετήσει τα συγκεκριμένα κοινωνικοποιητικά περιεχόμενα κάθε θεσμού. Υποβαθμίζεται όμως, με αυτόν τον τρόπο ο ρόλος των θεσμών αυτών στην κοινωνική συγκρότηση της παιδικής ηλικίας καθώς και η συμβολή τους στη διατήρηση της συγκεκριμένης θέσης που αυτή κατέχει στην κοινωνική δομή. Ως εκ τούτου, η παιδική ηλικία παρουσιάζεται αποκομμένη από τον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο και τις κοινωνικές συνθήκες που τον προσδιορίζουν και τον μεταβάλλουν προβάλλει κατά συνέπεια ως μια α-ιστορική και στατιστική πληθυσμιακή ομάδα.

β. Στο ερευνητικό επίπεδο, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται όχι τόσο στην κανονικότητα της παιδικής ηλικίας, όσο στην παρέκκλιση, την παραβατικότητα, με αποτέλεσμα το υπάρχον σώμα γνώσεων να αφορά εξαιρετικά συγκεκριμένες ομάδες παιδιών, που ουσιαστικά ό,τι τα ενώνει και τα κατατάσσει στην ίδια κατηγορία είναι κάποιο πρόβλημα ή κάποια παρέκκλιση. Δεν πρόκειται λοιπόν μόνον για κατακεραματισμένη και περιστασιακή γνώση πάνω στην παιδική ηλικία αλλά και για γνώση που απορρέει και υπογραμμίζει τη βιολογική και ψυχο-κοινωνική απόκλιση σε σχέση με ό,τι ορίζεται ως φυσιολογικό και κοινωνικά αποδεκτό. Ενδεικτικά μπορεί κανείς να αναφέρει το έκδηλο ερευνητικό ενδιαφέρον για τα προβλήματα των παιδιών στην ομιλία αλλά το περιορισμένο ερευνητικό έργο πάνω στη φυσιολογική διαδικασία πρόσληψης της γλώσσας.

γ. Τέλος, η έμμεση και κερματισμένη προσέγγιση της παιδικής ηλικίας διακρίνει τόσο τα υπάρχοντα στατιστικά στοιχεία που την αφορούν όσο και τις ίδιες τις στατιστικές κατηγορίες κάτω από τις οποίες τα στοιχεία αυτά συγκεντρώνονται⁶. Η στατιστική συλλογή και παρουσίαση στοιχείων και κατά συνέπεια και η ερμηνεία τους, διέπονται από κριτήρια που εναρμονίζονται με την εσωτερική δομή και την οργάνωση των θεσμών με επίκεντρο την παιδική ηλικία. Για παράδειγμα, η στατιστική της απασχόλησης παρουσιάζει τα παιδιά κάτω από την κατηγορία εξαρτημένο μέλος της οικογένειας ή οικονομικά μή ενεργό μέλος. Σημαντικό ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση παίζουν και τα υιοθετούμενα από τις στατιστικές κατηγορίες ηλικιακά όρια καθώς και αυτά με τη σειρά τους είναι απόρροια μιας ορισμένης λειτουργίας και εσωτερικής οργάνωσης των θεσμών. Έτσι στη στατιστική της απασχόλησης τα παιδιά παρουσιάζονται κάτω από την κατηγορία δέκα ετών και άνω ή δεκαπέντε ετών, ενώ η στατιστική της υγείας χαρακτηρίζεται από ηλικιακές κατατμήσεις που φθάνουν έως τους πρώτους μήνες ζωής. Διαφαίνεται, ως εκ τούτου, η ανάγκη μιας κοινωνιολογικής προσέγγισης όπου η παιδική ηλικία θα αποτελεί μονάδα μελέτης και ανάλυσης και θα θεωρείται σε άμεση συνάρτηση με τις εκάστοτε κοινωνικές συνθήκες. Ορισμένες θεματικές ενότητες που ευνοούν την κοινωνική ορατότητα της παιδικής ηλικίας είναι οι ακόλουθες:

Το υπάρχον νομικό πλαίσιο για την παιδική ηλικία: Εδώ εξετάζονται οι σχέσεις ανάμεσα στον παράγοντα ηλικία και τον αποκλεισμό των παιδιών από ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων και μπαίνουν ερωτήματα σχετικά με τη θεώρηση του παιδιού ως πολίτη, την εκπροσώπηση, τη συμμετοχή, την αυτονομία, την ανάληψη ευθύνης, τη διαχείριση περιουσίας, την οικονομική εξάρτηση κλπ.

Η δημογραφική θέση της παιδικής ηλικίας: Σ' αυτή τη ενότητα επιχειρείται μια αριθμητική καταγραφή του παιδικού πληθυσμού και προσδιορίζεται η αναλογία ανάμεσα στις διαφορετικές πληθυσμιακές-ηλικιακές κατηγορίες καθώς και η εξέλιξη αυτής της συσχέτισης.

6. Oldman, 1991, 16-18, Sgritta, 1990, 6-7.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, διαπιστώνεται η σταδιακή μείωση της παιδικής ηλικίας και η μεταβολή της αναλογίας παιδιών-ενηλίκων υπέρ των τελευταίων. Ένα επιπλέον ζήτημα αφορά τη μείωση της γεννητικότητας και τις άμεσες συνέπειες που επιφέρει τόσο στην ηλικιακή δομή όσο και στις υπάρχουσες σχέσεις μεταξύ των γενεών: Η μείωση της παιδικής ηλικίας συνοδεύεται από την αύξηση της τρίτης ηλικίας με αποτέλεσμα να μεταβάλλεται η σχέση ανάμεσα στις εξαρτημένες ομάδες του πληθυσμού. Μια τέτοια μεταβολή έχει άμεσες συνέπειες στη διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής και στην κατανομή των κοινωνικών πόρων στις ομάδες αυτές. Κάτω από αυτό το πρίσμα μπορούμε να δούμε την αύξηση των κοινωνικών δαπανών για συντάξεις, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και τη μείωση των παροχών για εκπαίδευση κλπ.

Η αναζήτηση της δημογραφικής ταυτότητας της παιδικής ηλικίας μας οδηγεί επίσης στη γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού των παιδιών και φέρνει στο φως τη συγκέντρωσή του στις αστικές περιοχές. Η πληροφορία αυτή καθεαυτή είναι σημαντική, αν ένας από τους στόχους της κοινωνικής πολιτικής είναι η εξάλειψη ανισοτήτων που οφείλονται σε γεωγραφικούς παράγοντες.

Οι συνθήκες διαβίωσης των παιδιών ορίζουν μια άλλη ενότητα μελέτης: Εδώ επιχειρείται η καταγραφή των διαφορετικών τύπων οικογένειας μέσα στις οποίες τα παιδιά ζουν και μεγαλώνουν, προκειμένου να προσδιοριστούν οι διαφορετικές ανάγκες της παιδικής ηλικίας κατά τύπο οικογένειας, όπως αυτές διαμορφώνονται από την καθημερινή κοινωνική πραγματικότητα των παιδιών.

Επίσης οι συνθήκες διαβίωσης των παιδιών φέρνουν στην επιφάνεια το ζήτημα της φτώχειας και την εξάπλωσή της από τις ομάδες των εθνικών μειονοτήτων και τους κατοίκους των υποβαθμισμένων περιοχών σε ευρύτερες πληθυσμακές ομάδες (όπως για παράδειγμα στις μονογονεϊκές οικογένειες που έχουν συνήθως αρχηγό γυναίκα). Μια αναζήτηση πάνω σ' αυτούς τους άξονες βάζει ερωτήματα όχι μόνον σχετικά με το ποσοστό των παιδιών που ζουν σε συνθήκες φτώχειας αλλά και σχετικά με τον ξεχωριστό τρόπο που οι συνθήκες αυτές βιώνονται από τα παιδιά.

Έχοντας υπόψη μας τη συζήτηση που έγινε για τις βασικές υποθέσεις που υπαγορεύουν την κοινωνική θεώρηση της παιδικής ηλικίας, θα επιχειρηθεί στη συνέχεια μια σύντομη αναφορά στο θεωρητικό πλαίσιο που υιοθετείται εδώ για να εξεταστεί η κοινωνική πολιτική και μελετηθεί κριτικά η κοινωνική πολιτική προς την παιδική ηλικία.

II. Με τον όρο κοινωνική πολιτική εννοούμε μια μορφή κρατικής παρέμβασης που έχει στόχο την ευημερία των πολιτών διασφαλίζοντας ένα ελάχιστο όριο στις αποδοχές, την υγεία, τη στέγαση και την εκπαίδευση. Τα όρια αυτά αποτελούν δικαιώματα και όχι φιλανθρωπία⁷.

Η κοινωνική πολιτική παίρνει τη μορφή α) παροχών σε χρήμα - επιδόματα ή υπηρεσίες σε είδος που προσφέρονται είτε δωρεάν είτε σε επιδοτούμενες τιμές, και β) κρατικού ελέγχου των ιδιωτικών δραστηριοτήτων με στόχο να μεταβληθούν οι συνθήκες διαβίωσης ατόμων ή ομάδων⁸. Αποδέκτες της κοινωνικής πολιτικής είναι τόσο οι οικονομικά ενεργές όσο και οι οικονομικά μη ενεργές κοινωνικές ομάδες από τη στιγμή που η αναπαραγωγή, βιολογική και κοινωνική, της εργατικής δύναμης εξαρτάται από την εξασφάλιση των συνθηκών εκείνων που εγγυώνται τη διατήρηση των κοινωνικών ομάδων που δε συμμετέχουν στην αγορά εργασίας⁹. Η διασφάλιση αυτών των συνθηκών, ωστόσο, σημαίνει, από την πλευρά της κοινωνικής

7. Wilensky, 1975, 1.

8. Offe, 1985, 3-4.

9. Shorter, 1976 και Gough όπως αναφέρεται στην Williams, 1989, 138

πολιτικής, και την αναζήτηση νέων -νόμιμων- τρόπων προσαρμογής στη μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα. Κατ' αυτήν την έννοια βαρύτητα δίνεται στην αναπαραγωγή συγκεκριμένων μορφών κοινωνικών σχέσεων¹⁰.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο διαφαίνεται ότι, ανεξάρτητα από τις όποιες ανθρωπιστικές της προθέσεις, η κοινωνική πολιτική έμμεσα αποσκοπεί στη διατήρηση της υπάρχουσας ιεραρχικής δομής (κοινωνική τάξη, φύλο, ηλικία) και με λανθάνοντα τρόπο ενδέχεται να λειτουργήσει και ως μηχανισμός κοινωνικού ελέγχου¹¹.

Παράλληλα, αν δεχθούμε ότι η μήτρα της κοινωνικής δύναμης και επιρροής κάθε κοινωνικής ομάδας δεν ορίζεται αποκλειστικά και μόνον με αναφορά στον ταξικό παράγοντα, τότε, και οι διαμορφούμενες ανάγκες και η κάλυψή τους, μέσω της κοινωνικής πολιτικής, ξεπερνούν τα στενά ταξικά όρια¹². Με άλλα λόγια, μέσα στο κράτος πρόνοιας σχηματίζονται κοινωνικές κατηγορίες με ξεχωριστές, ακόμα, και συγκρουόμενες ανάγκες και με διαφορετικό βαθμό κοινωνικής δύναμης. Τόσο οι ανάγκες όσο και η κοινωνική δύναμη των ομάδων ενδέχεται να πάρουν διαταξικό χαρακτήρα. Κατ' αυτήν την έννοια, η συγκρότηση και η εφαρμογή μιας κοινωνικής πολιτικής εξετάζεται καταρχήν σε σχέση με το υπάρχον πρότυπο κοινωνικής επιρροής των διάφορων κοινωνικών ομάδων και στη συνέχεια σε σχέση με την συνεισφορά της στην επίτευξη κοινωνικής συναίνεσης ή αρμονίας. Ακόμη και όταν ένα μέτρο κοινωνικής πολιτικής στην πραγματικότητα συνδέεται με την ανάγκη μιας συγκεκριμένης ομάδας, προβάλλεται έτσι ώστε να υπερτονίζεται η συνεισφορά του στο κοινό καλό και να μειώνεται η ταύπισή του με μια συγκεκριμένη ομάδα.

Κάθε μορφή κοινωνικής πολιτικής άμεσα ή έμμεσα αφορά/αναφέρεται στις ανάγκες μιας κοινωνικής ομάδας εκφρασμένες με συλλογικό τρόπο. Η αναβάθμιση των αναγκών σε δικαιώματα, μέσω της συγκρότησης μιας κοινωνικής πολιτικής, αποτελεί μια πολιτική διαδικασία¹³. Τόσο, λοιπόν, η διαμόρφωση της ανάγκης όσο και η κοινωνική πολιτική που συγκροτείται για την ικανοποίησή της δε νοούνται ως κοινωνικά ουδέτερες διαδικασίες, καθώς μάλιστα μόνον ένα μέρος των αναγκών μετατρέπονται σε κοινωνική πολιτική. Μιλάμε έτσι για μια διαδικασία επιλογής η οποία υπαγορεύεται από κοινωνικά και πολιτικά κριτήρια ταυτόχρονα μέσω αυτής της διαδικασίας κατανέμονται οι ευθύνες και οι υποχρεώσεις ανάμεσα στο Κράτος Πρόνοιας και στους άλλους θεσμούς. Τα κύρια ερωτήματα σ' αυτό το σημείο αφορούν τα κριτήρια που υπαγορεύουν τη διαδικασία επιλογής, τους όρους με βάση τους οποίους επιτελείται η διαδικασία της κατανομής και τέλος τη δυνατότητα αναθεώρησης αυτών των όρων με γνώμονα την μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα.

Αν και μια ορισμένη κοινωνική πολιτική στην ουσία νομιμοποιεί μια συγκεκριμένη ανάγκη, η υιοθετούμενη ερμηνεία σχετικά με τα αίτια δημιουργίας της ανάγκης σε καμία περίπτωση δεν αναζητείται στη δυσλειτουργία του κοινωνικού συστήματος. Αντίθετα, η γένεση της ανάγκης θεωρείται σε άμεση συνάρτηση με συγκεκριμένα άτομα ή κοινωνικές ομάδες έτσι ώστε τα αίτια να εντοπίζονται στο προσωπικό ή ατομικό επίπεδο και όχι στο κοινωνικό. Κατ' αυτήν την έννοια η κοινωνική πολιτική αποφεύγει να ορίσει ένα πρόβλημα σε καθαρά δομική βάση ευνοώντας μια ερμηνεία που επιτρέπει την ταύπιση του προβλήματος με μια ορισμένη κοινωνική ομάδα. Μέσω αυτής της ταύπισης όμως αποδίδεται ευθύνη σε μεμονωμένα άτομα με πιθανά ενδεχόμενα οι υποψήφιοι αποδέκτες της κοινωνικής πολιτικής να είναι ευάλωτοι στον κοινωνικό σπινταρισμό¹⁴.

10. Στασινοπούλου, 1980, 12.

11. Ενδεικτικά βλέπε Dale and Foster, 1986, Pascall, 1986, Williams, 1989.

12. George and Wilding, 1984, 215.

13. Titmuss, 1974, 49.

14. George and Wilding, 1984, 194.

Στην προσπάθειά μας, τέλος, να εισάγομε στη συζήτηση την παιδική ηλικία ως αποδέκτη κοινωνικής πολιτικής, σκόπιμο είναι να θιχτούν τα ακόλουθα σημεία.

Η κατανομή των κοινωνικών πόρων ανάμεσα στις πληθυσμιακές κατηγορίες αποτελεί μια επιπλέον πηγή πληροφοριών για τη σχέση της κάθε κατηγορίας με την κοινωνική δομή. Επίσης, καθώς η κοινωνική πολιτική έμμεσα αναφέρεται και στο περιεχόμενο των διαπροσωπικών σχέσεων, τείνει συχνά και ιδιαίτερα σε περιπτώσεις που η ασυμμετρία προβάλλει ως το κυρίως γνώρισμα αυτών των σχέσεων - όπως στην περίπτωση των παιδιών με τους ενήλικους, να τις ρυθμίζει ή να τις ελέγχει.

Σε γενικές γραμμές η κοινωνική πολιτική προς την παιδική ηλικία αποβλέπει α) στην εξασφάλιση ενός κατώτατου ορίου ευημερίας, β) στον έλεγχο της διαδικασίας κοινωνικοποίησης και γ) στην εξασφάλιση των κοινωνικών συνθηκών που διατηρούν το εξαρτημένο και περιθωριακό στάτους της παιδικής ηλικίας.

Και οι τρεις αυτοί στόχοι οφείλουν να εναρμονίζονται με την επικρατούσα κοινωνική αντίληψη για την παιδική ηλικία και την ευημερία της. Στον πυρήνα αυτής της αντίληψης βρίσκεται η ταύτιση ή η διάχυση της παιδικής ηλικίας στο θεσμό της οικογένειας¹⁵.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο γεννώνται δύο ερωτήματα: α) σε ποιά τύπο οικογένειας το κράτος πρόνοιας αναφέρεται και β) με ποιούς μηχανισμούς επιχειρείται και επιτυγχάνεται η διάχυση της παιδικής ηλικίας στην οικογένεια.

Ενα ευρύ φάσμα κοινωνικών, δημογραφικών, ιδεολογικών και οικονομικών παραγόντων συντέλεσαν στη δημιουργία διαφορετικών τύπων οικογένειας, έτσι ώστε η αναφορά στο συγκεκριμένο θεσμό να μη δηλώνει πλέον ομοιογένεια ως προς τη δομή, τη λειτουργία του και τις ενδοοικογενειακές σχέσεις, αλλά παραλλαγή¹⁷. Ωστόσο, η ύπαρξη διαφορετικών τύπων οικογένειας δε μειώνει τη σημασία του θεσμού στις σύγχρονες κοινωνίες. Αντίθετα μάλιστα, η οικογένεια εξακολουθεί να τροφοδοτεί την κυρίαρχη ιδεολογία και να δηλώνει μια βασική μορφή κοινωνικής συσχέτισης¹⁸. Η διεύρυνση του ορισμού της οικογένειας ώστε να περικλείει οικογένειες διαφορετικού τύπου επιβεβαιώνει τη σπουδαιότητα του θεσμού, εφόσον η αποδοχή αυτή φανερώνει μεν μια μετατόπιση αντιλήψεων, αλλά όχι βαθύτερες αλλαγές στην κοινωνική οργάνωση, ικανές να επηρεάσουν το θεσμό. Μάλιστα, η κοινωνική σημασία της οικογένειας επιβεβαιώνεται διαρκώς από το διάχυτο "οικογενισμό" του κράτους. Ενδεικτικά μπορεί να σταθεί κανείς στον παραλληλισμό των δημοσίων ζητημάτων με αντίστοιχα οικογενειακά (όπως συχνά ο πραγματικός προϋπολογισμός των δημοσίων δαπανών παρομοιάζεται με τον οικογενειακό), καθώς και στο βαθμό που οι αξίες της οικογενειακής ζωής (οικειότητα, δυνατότητα για το άτομο να "είναι ο εαυτός του") διαπερνούν την οργάνωση και το ήθος των κοινωνικών θεσμών¹⁹.

Ωστόσο, ο υπάρχων κοινωνικός ορισμός της οικογένειας, είναι στην πραγματικότητα αποτέλεσμα μιας αφαιρετικής διαδικασίας που στηρίζεται στη συλλογή βασικών χαρακτηριστικών, ευθυνών και λειτουργιών του θεσμού και καταλήγει στην περιγραφή ενός μέσου τύπου οικογένειας. Η μέση οικογένεια, που δεν είναι άλλη από την οικογένεια με δύο συζύγους-γονείς και το παιδί, παίρνει τη μορφή ενός κανονιστικού πρότυπου και ενός σταθερού σημείου αναφοράς. Σύμφωνα μ' αυτό το πρότυπο η κοινωνική πολιτική αντιλαμβάνεται την οικογένεια και το ρόλο της και προσδιορίζει ποιές ανάγκες των μελών της οφείλει να καλύπτει η

15. Webb and Wistow, 1987, 20.

16. Barrett and McIntosh, 1982, 47.

17. Johnson, 1987, Rimmer and Wicks, 1983.

18. Barrett and Mc Intosh, 1982, Loney et al 1988, Williams, 1989.

19. Dale and Foster, 1986, 60, Fitzgerald, 1988, 46.

οικογένεια. Σύμφωνα με τις νεοφιλελεύθερες θέσεις η αναβάθμιση της οικογένειας συνοδεύεται από την ανάθεση σ' αυτή αυξημένων υποχρεώσεων και καθηκόντων σχετικά με την ικανοποίηση των αναγκών των μελών της. Επιπλέον, παρέχεται στην οικογένεια η δυνατότητα επιλογής σε ό,τι αφορά τους φορείς μέσω των οποίων θα καλυφθούν οι ανάγκες τους, καθώς εκτός από τον δημόσιο σταδιακά αναπτύσσεται και ο ιδιωτικός τομέας. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο η έμφαση στην οικογένεια υποδηλώνει ουσιαστικά, τη μετάβαση από το "παρεμβατικό" στο "λιγότερο" κράτος. Έτσι ένα φάσμα κοινωνικών αναγκών, που προηγουμένως οδηγούσαν στη συγκρότηση μιας κοινωνικής πολιτικής, κάνουν σταδιακά την είσοδό τους στην ελεύθερη αγορά και υπόκεινται στους νόμους της²⁰.

Η προσέγγιση της οικογένειας με βάση αυτό το αφαιρετικό σχήμα παραβλέπει τη διάσταση ανάμεσα στην υπάρχουσα κοινωνική πραγματικότητα και την πραγματικότητα που προβάλλει ο εν λόγω ορισμός, με αποτέλεσμα να αμφισβητεί ελάχιστα τη δυνατότητα της οικογένειας να εξακολουθεί να καλύπτει τις ίδιες ανάγκες των μελών της και ιδιαίτερα εκείνες που παραδοσιακά είχαν μια ενδο-οικογενειακή αντιμετώπιση.

Αν δεχθούμε ότι η οικογένεια κάτω από τις υπάρχουσες κοινωνικές συνθήκες είναι πιθανόν να σπάσει το συνεχές της ενδο-οικογενειακής στρατηγικής στην αντιμετώπιση και επίλυση των προβλημάτων των μελών της και μάλιστα εκείνων που βρίσκονται σε ευάλωτες περιόδους, τότε είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι οι εν λόγω ανάγκες θα διαπεράσουν τη στενή οικογενειακή σφαίρα και θα δημοσιοποιηθούν, θα αποκτήσουν κοινωνική ορατότητα και θα απαιτήσουν την κάλυψή τους από εξω-οικογενειακούς φορείς. Αυτό μπορεί να σημαίνει εκ μέρους της οικογένειας την άσκηση κοινωνικής πίεσης με στόχο τη συγκρότηση και εφαρμογή νέων μέτρων κοινωνικής πολιτικής ή την αναζήτηση μιας αντιστοιχίας λύσης στον ιδιωτικό τομέα. Σε ό,τι αφορά τον τελευταίο, η παιδική ηλικία και οι ανάγκες της σταδιακά ορίζουν μια νέα πολλά υποσχόμενη αγορά. Έτσι η φροντίδα παιδιών προσχολικής ηλικίας με μητέρες εργαζόμενες φανερώνει την κοινωνική ορατότητα που σταδιακά αποκτά ένα ζήτημα που προηγουμένως εύρισκε ενδο-οικογενειακή λύση. Σε ένα γενικότερο επίπεδο η κοινωνική ορατότητα των αναγκών της παιδικής ηλικίας ενδέχεται να προκαλέσει ανάλογες μορφές κοινωνικής πολιτικής για την κάλυψή τους, αφενός, και αφετέρου ενδέχεται να αποτελέσει τη βάση για να χαρακτηριστούν/ερμηνευθούν οι ανάγκες αυτές ως προβλήματα. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση ενυπάρχει ο κίνδυνος να επικρατήσει μια κοινωνικο-παθολογική αντιμετώπιση των ζητημάτων των συνυφασμένων με την παιδική ηλικία, αντιμετώπιση που θα στηρίξει τη συγκρότηση κοινωνικής πολιτικής με έντονο προληπτικό χαρακτήρα ή με έντονο κατασταλτικό και θεραπευτικό χαρακτήρα.

Είναι ωστόσο απαραίτητο να διευκρινιστεί σ' αυτό το σημείο ότι ακόμα και όταν οι προβαλλόμενες ανάγκες της παιδικής ηλικίας οδηγήσουν στη συγκρότηση κοινωνικής πολιτικής, η ευαισθησία του Κράτους Πρόνοιας δεν αίρει βασικούς προβληματισμούς. Ας σταθούμε και πάλι στο ζήτημα της φροντίδας των παιδιών προσχολικής ηλικίας των εργαζόμενων μητέρων. Μια διευρυμένη κρατική δραστηριότητα προς αυτή την κατεύθυνση δεν διευκρινίζει απαραίτητα αν η προσφερόμενη υπηρεσία (η φροντίδα και προστασία προς τα μικρά παιδιά), εκφράζεται ως δικαίωμα της παιδικής ηλικίας, ανεξάρτητα από την επαγγελματική κατάσταση της μητέρας ή ως διεκδίκηση και δικαίωμα των εργαζόμενων μητέρων. Επιπλέον, η οργάνωση της κρατικής φροντίδας αυτής της ηλικιακής κατηγορίας με τη δημιουργία βρεφονηπιακών και παιδικών σταθμών φανερώνει την επέκταση του κρατικού ελέγχου της διαδικασίας κοινωνικοποίησης προς όλο και μικρότερες ηλικίες. Μπορούμε

δηλαδή να μιλήσουμε για τον περιορισμό της άτυπης διαδικασίας κοινωνικοποίησης, συνδεδεμένης κυρίως με την πολύ μικρή ηλικία και με την οικογένεια - και να διαπιστώσουμε, στο βαθμό που οργανωμένοι θεσμοί αναλαμβάνουν πλέον αυτόν τον κοινωνικοποιητικό ρόλο, την έντονη παιδαγωγικοποίηση της παιδικής ηλικίας. Η παιδαγωγικοποίηση, μάλιστα, γίνεται εμφανέστερη καθώς οι εν λόγω θεσμοί διακρίνονται και για σαφείς παιδαγωγικούς στόχους, σύμφωνα με τους οποίους επιλέγονται και τα συγκεκριμένα κανονιστικά πρότυπα κοινωνικοποίησης.

Ο Donzelot²¹ ασκώντας έντονη κριτική στην ανάπτυξη των εξειδικευμένων υπηρεσιών με επίκεντρο την παιδική ηλικία, τις εξομοιώνει με ρυθμιστικούς μηχανισμούς, που έχουν ως έμμεσο στόχο την προβολή του μέσου κανονικού παιδιού. Η κανονικότητα, ως πυρήνας αυτών των υπηρεσιών, συντελεί στη διαδικασία ομοιογενοποίησης του παιδιού κυρίως μέσα από την έγκαιρη διάγνωση και έγκαιρη εξομάλυνση των διαφορών, που χαρακτηρίζουν την παιδική ηλικία. Είναι κάτω απ' αυτή την προβληματική που ο Donzelot διευρύνει την κριτική του, τόσο στα εξειδικευμένα επαγγέλματα γύρω από την παιδική ηλικία, όσο και στην προσπάθεια ιατρικοποίησης ενός μεγάλου μέρους διαφορών που απαντώνται στα παιδιά. Έτσι το κανονικό παιδί γίνεται ένα ιδεατό πρότυπο, ένα σταθερό σημείο αναφοράς με βάση το οποίο παρατηρείται και αξιολογείται ένα ευρύ φάσμα συμπεριφοράς των παιδιών. Προκειμένου να δούμε την παιδική ηλικία σαν ξεχωριστή κοινωνική ομάδα-αποδέκτη κοινωνικής πολιτικής, βασική προϋπόθεση είναι να εξετάσουμε τις επικρατούσες νομικές ρυθμίσεις σχετικά με το στάτους της και με τους φορείς που ορίζονται υπεύθυνοι για την ευημερία της.

Το υπάρχον νομικό πλαίσιο και ιδίως το Οικογενειακό Δίκαιο αντιλαμβάνονται αλλά και προσδιορίζουν το στάτους των παιδιών στην κοινωνία σύμφωνα κυρίως με το γνώρισμα του μη ενηλίκου. Σύμφωνα με αυτό απαγορεύονται οι νομικοί περιορισμοί σε θέματα ανάληψης ευθύνης, απασχόλησης, εκπροσώπησης, συμμετοχής στη δημόσια ζωή, περιορισμοί που αίρονται σταδιακά ανάλογα με την ηλικία. Το στάτους επίσης του μη ενηλίκου υποδηλώνει τον αποκλεισμό από το δημόσιο διάλογο και την παντελή έλλειψη κοινωνικής επιρροής και δύναμης. Επίσης τα παιδιά, ως μη ενήλικοι, δεν εκφράζουν τις ανάγκες τους ούτε μπορούν να τις διεκδικήσουν με συλλογικό τρόπο, αλλά εξαρτώνται απολύτως από τον διαμεσολαθητικό ρόλο των ενηλίκων²². Έτσι, η παιδική ηλικία αποκτά κοινωνική ορατότητα μόνον δια μέσου των ενηλίκων.

Οι νομικές ρυθμίσεις για το κράτος πρόνοιας ορίζουν την οικογένεια ως κατεξοχήν υπεύθυνη για την ευημερία των μελών της, ειδικά όσων βρίσκονται σε ευάλωτες περιόδους, όπως είναι τα παιδιά και τα άτομα της τρίτης ηλικίας²³. Όμως, ενώ το κράτος πρόνοιας φροντίζει να εξασφαλίζει ένα κατώτατο όριο διαβίωσης για άτομα της τρίτης ηλικίας, προσφέροντάς τους έτσι μια τυπική έστω αυτονομία από την οικογένεια, κάτι ανάλογο δεν συμβαίνει και με την παιδική ηλικία, η οποία αναπόφευκτα εξαρτάται απολύτως από την οικογένεια. Η ταύτιση της παιδικής ηλικίας με την οικογένεια και την ευημερία της εμποδίζουν το σαφή διαχωρισμό της κοινωνικής πολιτικής προς την οικογένεια και προς την παιδική ηλικία. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο βλέπουμε ότι τα επιδόματα και οι υπηρεσίες προς την οικογένεια, λόγω της παρουσίας παιδιών και μάλιστα ανάλογα με τον αριθμό τους, στοιχειοθετούν την αρωγή του κράτους στις ευθύνες και τις οικονομικές επιβαρύνσεις που αντιμετωπίζει η οικογένεια λόγω των παιδιών. Παράλληλα έχει ενδιαφέρον να σταθεί κανείς και στη φραστική διατύπωση αυτής της κρατικής αρωγής προκειμένου να εξετάσει το βαθμό στον οποίο οι

21. Donzelot, 1977, 91.

22. Coleman *et al.* 1974, 29 και Franklin, 1986, 24.

23. Hardy, 1981, 41, Wilson, 1988, 33-34.

προσφερόμενες υπηρεσίες ή τα επιδόματα προβάλλονται ως δικαιώματα των παιδιών ή ως οικονομικές ελαφρύνσεις προς τους γονείς. Πιο συγκεκριμένα, έχει ενδιαφέρον κανείς να μελετήσει κριτικά αν η εκπαίδευση, δικαίωμα συνταγματικά κατοχυρωμένο όλων των πολιτών, παρουσιάζεται αλλά και συγκεκριμενοποιείται πράγματι ως τέτοιο ή ως οικονομική συνδρομή προς την οικογένεια, με στόχο τη μόρφωση των νεαρών μελών της. Επίσης, η πολιτική των οικογενειακών επιδομάτων έχει ως αποδέκτες τους γονείς. Με αυτόν τον τρόπο οι τελευταίοι ορίζονται ως διαμεσολαβητές προκειμένου κατά την κρίση τους και με γνώμονα το καλύτερο συμφέρον του παιδιού να διαθέσουν την κρατική αρωγή. Με αυτή τη ρύθμιση επικρατεί η αντίληψη ότι τα συμφέροντα και οι ανάγκες των μελών της οικογένειας είναι αδιαίρετα και πανομοιότυπα, συγκλίνοντα, χωρίς το στοιχείο της σύγκρουσης ή έστω της διαφοροποίησης να λαμβάνεται υπόψη. Ετσι η οικογένεια σκιαγραφείται ως ολότητα, ενώ παραγνωρίζεται το γεγονός ότι μια τέτοια θεώρηση στην ουσία παραθλάπει την προσωπική επιθυμία ή ανάγκη του κάθε μέλους ξεχωριστά.

Μέχρι τώρα εξετάσαμε κριτικά την επικρατούσα κοινωνική αντίληψη για την παιδική ηλικία και τις βασικές υποθέσεις που διαπερνούν τις κοινωνικές πολιτικές με αποδέκτη την παιδική ηλικία καθώς και τις ενδεχόμενες συνέπειες που αυτές συνεπάγονται σχετικά με τη θέση της στην κοινωνική δομή.

Θα πρέπει, ωστόσο, σ' αυτό το σημείο να προσθέσουμε ότι οποιαδήποτε προβληματική για τη συγκρότηση της κοινωνικής πολιτικής προς την παιδική ηλικία είναι απαραίτητο να υιοθετήσει τις βασικές αρχές που διαπερνούν τη Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Παιδιού, του 1989. Η εισαγωγή της έννοιας των δικαιωμάτων στη συζήτηση καταρχήν προσφέρει μια νέα διάσταση στην περιγραφή της κοινωνικής θέσης της παιδικής ηλικίας σε σύγκριση με αυτή των ενηλίκων. Παράλληλα όμως, βάζει ερωτήματα σχετικά με τους μηχανισμούς μέσω των οποίων συγκεκριμένες ανάγκες της παιδικής ηλικίας αναβαθμίζονται σε δικαιώματα, το περιεχόμενο των δικαιωμάτων αυτό καθαυτό, τις επικρατούσες κοινωνικές συνθήκες μέσα στις οποίες τα δικαιώματα συγκεκριμενοποιούνται και τέλος υπαγορεύει την αναγκαία θεσμική υποδομή προκειμένου τα δικαιώματα να τεθούν σε ισχύ. Σε ό,τι αφορά την κοινωνική πολιτική, η έννοια των δικαιωμάτων επιτρέπει την συνύπαρξη της προστασίας με την αυτονομία και βάζει τα θεμέλια για να επανεξεταστούν θέματα σχετικά με την ανάληψη ευθύνης, τη συμμετοχή, τη θέση του παιδιού κάτω από ειδικές συνθήκες, όπως στο δικαστήριο ή σε ιδρύματα κλειστής περιθαλψής και σε περιπτώσεις κακοποίησης ή παραμέλησης.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alanen, L. 'Rethinking Childhood', *Acta Sociologica* 31, 1:53-67, 1988.
 Barrett, M. and McIntosh, M. *The Anti-Social Family*. Thetford: Verso, 1982.
 Coleman, J. et al. *Youth - The Transition of Adulthood*. University of Chicago Press, 1974.
 Dale, J. and Foster, P. *Feminists and State Welfare*. London: RKP, 1986.
 Donzelot, J. *La Police des Familles*. Editions de Minuit, 1977.
 Fitzgerald, T. 'The New Right and the Family' in Loney, M. et al (eds) *Social Policy and Social Welfare*. Open University Press: Milton Keynes, 1988.
 Franklin, B. (Ed.) *The Rights of Children*. Blackwell: Oxford, 1986.
 George, V. and Wilding, P. *The Impact of Social Policy*. RKP. London, 1984.
 Hardy, J. *Values of Social - Nine Contradictions*. RKP: London, 1984.
 Jenks, Ch. (ed.) *The Sociology of Childhood - Essential Readings*. Batsford Academy, 1982.

- Jenks, Ch. 'Social Theorizing and the Child: Constraints and Possibilities' in Sp. Doxiades (ed) *Early Influences Shaping the Individual*. Plenum Press: London, N. York, 1988.
- Johnson, N. *The Welfare State in Transition*. Wheatsheaf Books Ltd: London, 1987.
- Loney, M., Boswell, D. and Clarke, J. (eds) *Social Policy and Social Welfare*. Open University Press: Wilton Keynes, 1988.
- Offe, C. *Contradictions of the Welfare State*. Hutchinson Ltd: London, 1984.
- Oldman, D. *Childhood as a Social Phenomenon, National Report, Scotland*, European Center, Eurosocial Report 36/9, 1991.
- Pascal, G. *Social Policy - A Feminist Analysis*. Tavistock Publications: London, N.Y., 1986.
- Qvortrup, J. 'Introduction' *International Journal of Sociology* vol. 17, No 3, 3-37, 1987.
- Qvortrup, J. 'On Change of Children and Childhood' in Sp. Doxiades (ed) *op.cit.*
- Rimmer, L. and Wicks, M. 'The Challenge of Change: Demographic Trends, the Family and Social Policy' in H. Glennester (ed) *The Future of the Welfare State - Re making Social Policy*. Gower: London, 1983.
- Sgritta, G. *Childhood as a Social Phenomenon, National Report, Italy*, European Center, Eurosocial Report 36/2, 1990.
- Shorter, E. *The Making of the Modern Family*. Fontana, 1976.
- Stasinopoulou, O. 'The Role of the State Concerning the Modelling of Evolution of the Family', paper for C.I.F. Conference.
- Titmuss, R.M. 'Social Policy, Class - Ideology and Social Policy', *Journal of Social Policy*, Vol. 10, No 4, 433-452, 1981.
- Webb, A. and Wistow, G. *Social Work, Social Care and Social Planning: The Personal Social Services since Seebohm*. Longman: London, N.Y., 1987.
- Wilensky, H.L. *The Welfare State and Equality - Structural and Ideological Roots of Public Expenditures*. Univ. of California Press, 1975.
- Williams, F. *Social Policy - A Critical Introduction*. Policy Press: Oxford, 1989.
- Wilson, E. 'Feminism and Social Policy' in Loney et al (eds) *op.cit.*